

KÉRDŐSZAVAS KÉRDÉSEK SZERKEZETE AZ OPTIMALITÁSELMÉLETBEN

NAGY GIZELLA MÁRIA

1. Bevezetés: célkitűzések és a vizsgált nyelvek szórendi sajátosságai

Ebben a dolgozatban angol, német és magyar főmondati kiegészítendő kérdések szerkezetét vizsgálom, különös tekintettel a kérdőszómozgatásra, ill. a kérdőszórend és az alapszórend kapcsolatára. Az alapszórendből kiindulva vezetem le egyes nyelvek kérdőmondat-alkotási stratégiáit. Vizsgálataimat generatív alapokon, az Optimalitáselmélet keretein belül szeretném végezni. Kontrasztív szempontból előnyös az ebben az elméletben használt megszeghető szintaktikai szabályok teljes univerzalitása: minden nyelvben ugyanazok a megszorítások működnek, csak a fontossági sorrendjük különböző, ebből fakadnak a nyelvek közötti különbségek.

1.1. Nyelvi sajátosságok

A kérdőszavas kérdő mondatok szerkezete alapján háromféle nyelvtípust különböztethetünk meg. Léteznek olyan nyelvek, amelyekben nem mozog a felszíni szerkezetben láthatóan a kérdőszavas kifejezés, pl. ilyen a japán, ill. a kínai. Ezekkel nem foglalkozom a dolgozatban, de levezethetők az általam felállított rendszerben. A kérdőszómozgatást felmutató nyelveken belül két altípust különböztethetünk meg: (i) olyan nyelveket, amelyekben többszörös kérdések esetén is csak egy kérdőszavas kifejezés mozoghat, pl. angol, német; (ii) olyan nyelveket, amelyekben többszörös kérdések esetén többszörös kérdőszó-mozgatás lehetséges, mint például a magyarban és a szerb-horvátban.

A kérdőszó-kiemelés kérdéséhez hozzátartozik az igemozgatás jelensége is. Általánosan megfigyelhető, hogy főmondatban a kiemelt kérdőszót az ige követi, ebből arra következtetek, hogy ilyen esetekben a kérdőszó-kiemelés igemozgatással jár együtt. Ennek okáról a későbbiekben beszélek. Beágyazott mondatokban azonban találkozhatunk ettől a szabályszerűségtől való eltérésekkel: a németben és az angolban ilyenkor nem történik igemozgatás, a magyarban viszont igen.

Azt feltételezem, hogy ezek a különbségek nem a kérdőszómozgató szabályok sajátosságai, hanem általánosabb elvekből, a fő- és mellékmondati szórend közötti eltérésekből vezethetők le. Ezért dolgozatomban először egy

olyan rendszert szeretnék bemutatni, amely az Optimalitáselmélet keretein belül le tudja írni különböző nyelvekben az alapszórend, a főmondati és az alárendelt mellékmondati szórend sajátosságait. Ezután megvizsgálom, hogy egy viszonylag egyszerű és általános kérdőszómozgató szabály – együttműködésben a szórendi szabályokkal – képes-e modellezni a vizsgált nyelvek szerkezetét.

1.2. Optimalitáselméleti bevezető

Bevezetésül röviden összefoglalom az Optimalitáselmélet fő elveit Prince és Smolensky (2002) alapján, majd az általam használt jelöléseket mutatom be.

A nyelvtan felépítése a következő: A Generátor az X-vonás elmélet alapján épít szerkezeteket a Lexikon elemeiből. A Kiértékelő komponens (Evaluator) hierarchikusan rendezett, megszeghető megszorításokat tartalmaz, amelyek kiválasztják a legoptimálisabbat a Generátor által felépített szerkezetekből, azaz azt a szerkezetet, amely a többihez képest alacsonyabb rendű megszorításokat sért meg. A megszorítások univerzálisak, a nyelvek közötti különbségek a szabályok különböző hierarchiájából, sorrendjéből adódnak.

A dolgozatban az Optimalitáselméletben használatos táblázattal fogom modellezni a kiértékelési folyamatokat. Az alábbi példában (T1) M_1 , M_2 és M_3 a releváns megszorításokat jelölik, melyek hierarchikus sorrendje $M_1 > M_2 > M_3$, azaz M_1 a hierarchia legmagasabb rendű megszorítása, őt követi M_2 , a legkevésbé fontos szabály pedig M_3 . Három szerkezet (a), b) és c)) vesz részt a versenyben, a „győztest”, azaz a legoptimálisabbat, a mutató kéz jelöli (☞). Csillag (*) jelzi, ha egy szerkezet megszegi valamelyik megszorítást; felkiáltójellel jelölöm (*!), ha ez a szabálmegszegés végzetes („fatal violation”), azaz ha a szerkezet olyan szabályt sért meg, amelyet más szerkezet nem, ill. egy adott szabályt többször szeg meg, mint más szerkezetek. Ezekben az esetekben az adott szerkezet végérvényesen rosszabbnak bizonyul, mint a többi, emiatt nem vehet részt a további versengésben: a táblázat ilyen szempontból irreleváns részeit sötétítéssel jelölöm.

(T1)

	M ₁	M ₂	M ₃
a) szerkezet	*!	*	
☞ b) szerkezet			***
c) szerkezet		*!	

2. A szórend levezetése

A nyelvspecifikus alapszórendeket Grimshaw (2001) rendszere alapján fogom levezetni. Először ezt az elemzést mutatom be, ill. kibővíttem, hogy az egy nyelven belüli szórendi variációkat is kezelni tudja, majd ez alapján leírom a vizsgált nyelvek alapszórendjét.

2.1. Grimshaw (2001): „Economy of structure in OT”

Az Optimalitáselméletben is központi törekvés a nyelvi ökonómia leképezése az elméletbe, ezért elfogadott valamilyen explicit gazdaságossági megszorítás használata. Egy ilyen megszorítás megakadályozza, hogy olyan szerkezet kerüljön ki legoptimálisabbként, amely felesleges mennyiségű projekciót tartalmaz, illetve amelyben felesleges mozgatások történtek, azaz olyanok, amelyek nem egy magasabb rendű megszorítás teljesítésére irányulnak.

Grimshaw (2001) célja egy inherensen gazdaságos rendszer létrehozása, azaz amelyben nincs szükség külön gazdaságossági megszorításra, hanem az ökonómia a mondatszerkezetet meghatározó szabályokban már benne foglaltatik. Ezt a rendszert kétféle megszorítás-típus alkotja: (i) illesztő megszorítások (alignment constraints) és (ii) „kötelező elem” megszorítások (obligatory element constraints).

Az illesztő szabályok a frázison belül az elemek egymáshoz viszonyított sorrendjéért felelősek, a három fő alkotóelem, a fej, a specifikátor és a bővítmény pozícióját adják meg.

(1) SPECBAL (Specifikátor balra): a specifikátor az öt tartalmazó frázis bal oldalán található.

(azaz: „Illesszük a specifikátor bal szélét a maximális projekció bal széléhez.”)

(2) FEJBAL (Fej balra): a fej az öt tartalmazó frázis bal oldalán található.

(3) BŐVBAL (Bővítmény balra): a bővítmény az öt tartalmazó frázis bal oldalán található.

Annyiszor szegünk meg egy illesztő szabályt, ahány elem ékelődik közbe az adott alkotóelem és a frázis bal széle közé, pl. a (T2) táblázatban az a). szerkezet egyszer sérti meg a FEJBAL megszorítást, mert a fejet egy elem választja el a frázis bal szélétől, a BŐVBAL-t viszont kétszer, mert a bővítémeny két elemmel van távolabb a megadott helyétől. Tehát, mint látjuk, ezek a szabályok képesek „számolni”, ill. távolságot mérni, így helyettesíthetik a feleslegesen nagy szerkezetekre vonatkozó gazdaságossági megszorításokat.

A kötelező elem megszorításokra azért van szükség, mert a frázison belüli üres pozíciók teljesítik az illesztő szabályokat, és ez ahhoz vezetne, hogy az üres projekció bizonyulna legoptimálisabbnak. Ennek oka, hogy ha egy adott elem hiányzik, egyrészt nem választhatja el őt semmi a frázis szélétől, tehát nem szegi meg a megszorítást, másrészt a többi elemet sem akadályozza abban, hogy közelebb kerüljön a bal szélhez – ezt figyelhetjük meg a c), d), e) és f) szerkezetek esetén (T2). Tehát a kötelező elem megszorítások a frázison belüli pozíciók betöltésére irányulnak; akkor szegjük meg őket, ha a szerkezet üres fej- vagy specifikátor helyeket tartalmaz.

(4) KÖT-FEJ (Kötelező fej): a projekció fejjel rendelkezik.

(5) KÖT-SPEC (Kötelező specifikátor): a projekció rendelkezik specifikátorral.

(T2) A szórendi megszorítások (nem meghatározott sorrend)

	SPECBAL	FEJBAL	BŐVBAL	KÖT-FEJ	KÖT-SPEC
a) [Spec Fej Böv]		*	**		
b) [Spec Böv Fej]		**	*		
c) [_ Fej Böv Böv]			**		*
d) [_ Fej Böv]			*		*
e) [Spec Fej _]		*			
f) [Spec _ Böv]			*	*	

Ezzel az öt megszorítással az alapszórendeket tudjuk meghatározni. Kérdés, hogy elég-e ez a kis rendszer önmagában a nyelveken belüli szórendi variációk leírására. A válasz nem, több okból. Egyrészt az angol és a német nyelvben eltér a főmondati és a beágyazott kérdő mondatok szerkezete: főmondatban a kérdőszót a ragozott ige követi, alárendelt kérdésekben csak a kérdőszó mozog. Ennek az öt megszorításnak azonban egy nyelven belül csak egyféle sorrendje lehet, azaz csak egyféle szórendet lehet nyelvenként levezet-

ni. Másrészt a magyarban egy specifikátor nélküli igei csoport mint alapszerkezet és egy specifikátorral rendelkező magasabb igei projekció levezetése is problematikus lenne. A fentiekből látszik, hogy külön megszorítás-fajtákat kell létrehozni az egy nyelven belüli különböző szórendek levezetésére.

2.2. Megszorítás-családok

Az előző részben vázolt probléma megoldására ún. megszorítás-családokat („constraint family”, Grimshaw (1998) nyomán) fogok használni, amelyek az eredeti megszorításokat és ezek relativizált változatait tartalmazzák. Ezek olyan megszorítás-csoportok, amelyek a szerkezetnek csak egy bizonyos részét értékelik, a mi esetünkben pl. csak a főmondatot, ezt /FŐ kiegészítéssel jelölöm, l. (6); vagy csak az alárendelt mellékmondatot, ennek jelölése /AM lesz (7).

(6) SPECBAL/FŐ: a főmondat specifikátora a frázis bal oldalán helyezkedik el.

(7) KÖT-FEJ/AM: az alárendelt mellékmondat fejjel rendelkezik.

Tehát a három megszorítás-család tagjai:

SPECBAL/FŐ	FEJBAL/FŐ	BÖVBAL/FŐ	KÖT-FEJ/FŐ	KÖT-SPEC/FŐ
SPECBAL/AM	FEJBAL/AM	BÖVBAL/AM	KÖT-FEJ/AM	KÖT-SPEC/AM
SPECBAL	FEJBAL	BÖVBAL	KÖT-FEJ	KÖT-SPEC

Ezek a megszorítások a következőképpen működnek: a főmondati megszorítás-csoport csak a legmagasabb projekció szerkezetét látja, az őt alkotó kisebb maximális projekciókat nem, tehát pl. (8) esetén csak a CP-t értékeli, a benne levő VP belső szerkezetét nem, mert az nem főmondatként jelenik meg az adott szerkezetben, azaz a mondat szerkezete számára [_{CP} NP V Bőv] lesz. Ha azonban a VP csoport felett nincs magasabb projekció (9), az számít főmondatnak.

(8) [_{CP} NP V [_{VP} NP t_v t_{NP}]]

(9) [_{VP} NP V XP]

Ezek után felmerül a kérdés, hogy szükség van-e az általános szórendi megszorításokra (SPECBAL, FEJBAL, BÖVBAL, KÖT-FEJ, KÖT-SPEC). Gondoljunk vissza a 2.1. részben említett szerepükre: ők képesek kiválasztani, hogy két, a fő- ill. mellékmondati megszorításoknak eleget tevő szerkezet közül melyik gazdaságosabb, azaz melyik tartalmaz kevesebb elemet vagy projekciót.

Ezt demonstrálja a (T3) táblázat: mivel a főmondati megszorítások csak a legfelső projekciót „látják”, nem tudják megállapítani, hogy a), b) és c) mondat közül melyik a legminimálisabb. Tehát megállapíthatjuk, hogy az általános szórendi megszorítások nem hagyhatók ki a megszorítások rendszeréből.

(T3) Az általános megszorítások gazdaságossági szerepe

	SPEC BAL /FŐ	FEJ BAL /FŐ	BŐV BAL /FŐ	SPEC BAL	FEJ BAL	BŐV BAL
☞ a) [_{XP} Spec Fej Bőv]		*	**		*	**
b) [_{ZP} Spec Fej [_{XP} Spec Fej Bőv]]		*	**		**!	****
c) [_{YP} Spec Fej [_{ZP} Spec Fej [_{XP} Spec Fej Bőv]]]		*	**		**!*	*****

2.3. A nyelvspecifikus alapszórendek,¹ főmondati és alárendelt mellékmondati szórendek

Mint már láttuk, az illesztő megszorítások feladata a frázis elemeinek megfelelő sorrendbe rendezése, mind fő-, mind mellékmondatban, ill. annak az alapszórendnek a meghatározása, amiből a fő- és mellékmondati szórendek levezethetők. Az utóbbi szórendek elemzésénél fontos szerephez jutnak a kötelező elem megszorítások is, legfőképpen a KÖT-FEJ/FŐ és a KÖT-FEJ/AM, mivel ők képesek eldönteni, hogy történik-e az adott mondat típusban igemozgatás vagy sem. KÖT-FEJ/(AM vagy FŐ) > FEJBAL/(AM vagy FŐ) sorrend esetén fontos lesz betölteni a projekció fejét, azaz igemozgatás történik. A fordított rendezés, FEJBAL > KÖT-FEJ, az üres fejpozíciót részesíti előnyben, mivel az nem szegi meg a fej bal szélhez való állításának feltételét.

2.3.1. Angol

Mint ismeretes, az angolra SVO szórend jellemző, ami specifikátor-fej-bővítmény sorrendnek felel meg,² ezt tükrözi az illesztő megszorítások

¹ Alapszórendnek annak a legkisebb igei projekciónak (VP vagy IP) a szórendjét nevezem, amelyben mozgatás még nem történt.

² Természetesen az itt megállapított szórendi megszorításokból nem következik, hogy az alanynak kell specifikátor pozícióban lennie. Ahhoz, hogy ezt elérjük, olyan megszorítást is be kellene vezetnünk, amely az ige elé vagy a mondat elejére helyezi az alanyt, mint például a szakirodalomban a SUBJECT megszorítás (Samek-Lodovici 2001). Emellett egy ezzel konkuráló vagy ezt kiegészítő topikmegszorításra is szükségünk lenne (TOPICFIRST), ami a magyar és a német mondatszórend leírásánál nagy szerepet játszana. Ilyen átfogó mondatszerkezeti elemzés azonban nem fér bele a jelen dolgozat kereteibe. Mindenesetre logikai-szemantikai indokokat

sorrendje. A magasra helyezett KÖT-SPEC-t az indokolja, hogy az alanyi pozíciót kötelezően be kell tölteni.

(T4) Angol alapszórend (megegyezik a főmondatival)

	KÖT-SPEC	KÖT-FEJ	SPECBAL	FEJBAL	BÖVBAL
☞ [S V O]				*	**
[S O V]				**!	*
[_ V S O]	*!				**

Főmondati kérdés esetén igemozgatás, ill. *do*-beillesztés is történik, azaz a fej-megszorítások sorrendje KÖT-FEJ/FŐ > FEJBAL/FŐ, a főmondati megszorítások sorrendje pedig megegyezik az általános szórendi megszorításokéval, l. (T4), mivel az alapszórend és a főmondati szórend megegyezik.

Alárendelt kérdő mondatokban (T5) azonban nem mozog az ige, emiatt a fejre vonatkozó megszorítások sorrendje FEJBAL/AM > KÖT-FEJ/AM. A kötelező elem megszorítások rendezése is eltér a főmondatnál bemutatottaktól. Beágyazott kérdő mondatban a legfelső mellékmondati projekcióban a kérdőszó található és egy üres fejpozíció (a) szerkezet), beágyazott kijelentő mondatnál pedig csak a kötőszó, azaz a C fej, és egy üres specifikátorpozíció (b) szerkezet). Ezt a tényt úgy modellezhetjük, hogy a kötelező elem megszorításokat egymáshoz képest nem rendezzük, az egyik megszegése ugyanolyan súlyú lesz, mint a másiké, azaz vagy feje lesz a beágyazott mondatnak vagy specifikátora, de a kettő egyszerre nem, mert az a szerkezet megszegi a magasabb FEJBAL/AM-et.

(10) SPECBAL/AM > FEJBAL/AM > KÖT-FEJ/AM, KÖT-SPEC/AM > BÖVBAL/AM.

lehet felhozni amellet, hogy az alany lesz az a bővítmény, amely nem komplementum pozícióban jelenik meg, közelebb az igéhez, hanem a távolabbi specifikátor helyen. Az alany, szemben a többi bővítménnyel, ún. külső argumentuma az igének: míg a többi bővítményt szelekciós kapcsolat fűzi közvetlenül az igéhez, az alany a V' egészével van ilyen kapcsolatban.

(T5) Lehetséges alárendelt mellékmondati szerkezetek (angol)³

	SPECBAL /AM	FEJBAL /AM	KÖT-SPEC /AM	KÖT-FEJ /AM	BÖVBAL /AM
☞ a) [Spec_ [S V O]]				*	*
☞ b) [_ Fej [S V O]]			*		*
c) [Spec Fej [S V O]]		*!			**

2.3.2. Német

Az alapszórend (T6) a németben alárendelt mondatokban figyelhető meg, amikor a több részből álló igei komplexum egyben, a mondat végén található (11). Mivel a frázis feje a legutolsó helyen található, így az illesztő megszorítások sorrendje: SPECBAL>BÖVBAL>FEJBAL.

- (11) (dass) die Katze Fleisch gegessen hat
 hogy a macska húst evett AUX

(T6) Német alapszórend

	KÖT-SPEC	KÖT-FEJ	SPECBAL	BÖVBAL	FEJBAL
☞ [S O V]				*	**
[S V O]				**!	*
[_ V S O]	*!			**	

A főmondati szórend (12) specifikátor-fej-bővítmény sorrendje meg fog egyezni az angollal: kérdőszómozgatás esetén igemozgatás is történik, a finit ige kimozog a mondat végi igei csoportból. Ez azt jelenti, hogy a legfelső projekció fejpozícióját be kell tölteni, ezért KÖT-FEJ/FŐ > FEJBAL/FŐ.

- (12) KÖT-SPEC/FŐ > KÖT-FEJ/FŐ > SPECBAL/FŐ > FEJBAL/FŐ > BÖVBAL/FŐ

Alárendelő mellékmondatban (13) nem történik igemozgatás, tehát a kifejezés fejére vonatkozó megszorítások sorrendje a következő: FEJBAL/AM > KÖT-FEJ/AM. Az angolhoz hasonlóan csak egy elem állhat egy alárendelt szerkezet legfelső projekciójában: ezt itt is a kötelező elem megszorítások egyenrangúvá tételével tudjuk levezetni. Mivel a kérdőszó és a kötőszó is az

³ Az alsóbb projekciók SVO szórendjét természetesen nem ezek, hanem az általános megszorítások hozzák létre.

alárendelt tagmondat bővítményeként szolgáló igei csoport előtt helyezkedik el, ezért mind a specifikátorra, mind a fejre vonatkozó illesztő megszorítást a bővítmény-megszorítás elé kell helyoznünk, azaz az illesztő megszorítások egymáshoz viszonyított sorrendje: SPECBAL/AM > FEJBAL/AM > BÖVBAL/AM. Tehát a beágyazott mondatokra vonatkozó megszorítások rendezése (13) megegyezik az angoléval (l. T5), azzal a különbséggel, hogy az általános megszorítások itt az SOV szórendű igei csoportot részesítik előnyben.

(13) SPECBAL/AM > FEJBAL/AM > KÖT-FEJ/AM, KÖT-SPEC/AM > BÖVBAL/AM

2.3.3. Magyar

Az igei csoport ige utáni nem konfigurációs részében található az alany és más bővítmények (É. Kiss 1987, 1995; É. Kiss–Kiefer–Siptár 1998), mozgatóssal létrejött fókusz tartalmozó, kérdő és topikalizációs szerkezetek esetén a V előtti konfigurációs tartomány projekciói töltődnek be. Ezért alapszórendként egy specifikátor nélküli VP-t határozok meg (T7). Ez úgy lehetséges, hogy a KÖT-SPEC megszorítást a többi alá kell rendelnünk, így az illesztő megszorítások az üres specifikátorral rendelkező szerkezetet tekintik optimálisnak.

(T7) Magyar alapszórend

	KÖT-FEJ	SPECBAL	FEJBAL	BÖVBAL	KÖT-SPEC
☞ [_ V S O]				**	*
☞ [_ V O S]				**	*
[S V O]			*!	**	
[S O V]			*!*	*	

A megszorítások ilyen sorrendbe való rendezése azért előnyös, mert tükrözi az ige után álló bővítmények szabad szórendjét: mint látjuk, két jelölt kerül ki győztesen a (T7) táblázatban. A felszínen leggyakrabban azonban nem igével kezdődő, hanem topik–ige szórendű kijelentő mondatokkal találkozunk: ezt a sorrendet egy a topikot a szerkezet elejére helyező megszorítással érhetjük el (l. 2. lábjegyzet). Ebből azonban nem következik, hogy a VP specifikátor pozíciója alapszórend esetén be lenne töltve: A topik bizonyíthatóan magasabbra mozog, mint a VP specifikátora, mert például megelőzi a kérdőszavakat, ha egy szerkezeten belül fordulnak elő.

Kérdő főmondatokban a kérdőszavas kifejezés és az ige is felmozog egy magasabb projekcióba (l. még 4.3.) , tehát itt fontos szerepet játszanak a kötelező elem- megszorítások. Ezek alapján a főmondat és – mivel a fő- és mellékmondati szórend megegyezik a magyarban – a beágyazott mondat megszorítás-hierarchiái a következők:

(14) KÖT-SPEC/FŐ > KÖT-FEJ/FŐ > SPECBAL/FŐ > FEJBAL/FŐ > BÖVBAL/FŐ;

(15) KÖT-SPEC/AM > KÖT-FEJ/AM > SPECBAL/AM > FEJBAL/AM > BÖVBAL/AM.

3. A kérdőszómozgató megszorítás

Ebben a részben azt vizsgálom, milyen természetű szabály bizonyul a legmegfelelőbbnek a kérdőszómozgató leírására. A legfontosabb kérdés az, hogy szükséges-e a megszorításnak specifikus pozíciót kijelölnie a mondat-szerkezetben, mint a sokak által használt „Kérdőszó specifikátor pozícióban” (WHSPEC), vagy elég egy általános alapelvet megfogalmaznunk, mert a kérdőszó pontos szerkezeti helyét megadják a szórendet meghatározó megszorítás-családok.

A következőkben a két leggyakrabban használt kérdőszavakra vonatkozó megszorítástípust mutatom be. Előtte azonban meg kell említeni, hogy – mivel a kérdőszavak az operátorok csoportjába tartoznak – sok esetben egy adott megszorítás megfogalmazásánál az „operátor” kifejezést használják a szakirodalomban. Felmerül a kérdés, hogy egy általános operátorszabályról vagy szűkebb kérdőszavakra vonatkozó megszorításról érdemesebb-e beszélni a jelen dolgozatban. Természetesen előnyösebb lenne egy általánosabb megszorítást megfogalmazni, azonban én a specifikus kérdőszavakra vonatkozó megfogalmazást használom a releváns megszorításoknak. Ennek oka, hogy a kvantált kifejezések, a fókusz és a tagadósók is az operátorok bővebb csoportjába tartoznak – ezek szerkezeti helyét is vizsgálni kellene, ha általánosítani akarunk, ez azonban nem fér bele a dolgozat kereteibe.

Az egyik gyakran használt kérdőszómozgató megszorítás a szerkezeti pozíciót megadó WHSPEC.

(16) OPSPEC/WHSPEC: az operátornak vagy kérdőszónak specifikátor pozícióban kell lennie.

(pl. Grimshaw 1995, Vikner 2001)

Azonban elvi problémák merülnek fel ezzel a szabállyal kapcsolatban. Egyrészt ez egy komplex megszorítás, mivel valójában két kikötést foglal

magába: (i) a kérdőszónak specifikátor pozícióba kell mozognia, még hozzá olyan helyre (ii) ahonnan vezérli⁴ hatókörét. Ez szemben áll az Optimalitáselmélet egyik alapelvével, miszerint minden megszorításnak a lehető legegyszerűbbnek kell lennie (Prince és Smolensky 2002: 12). Másrészt nem megfelelően motivált: nem világos, miért a specifikátor lenne az operátorok számára kijelölt specifikus pozíció.

A másik típusú megszorítás, amiről még szólnunk kell, a hatókör fogalmával hozza kapcsolatba a kérdőszó mondatbeli helyét (17), különböző formái találhatók Bartosnál (1994), ill. Viknernél (2001).

(17) OPSCOPE/WHSCOPE (KÉRDŐSZÓ/OPERÁTOR-HATÓKÖR): a kérdőfrázisnak, ill. operátornak olyan szerkezeti pozíciót kell elfoglalnia, ahonnan vezérli hatókörét.

Mivel a kérdőszavak logikai szempontból operátoroknak felelnek meg, alapvető tulajdonságuk a hatókörjelölés, tehát a fenti kikötés szemantikailag-logikailag megalapozott. Ez a megszorítás nem határoz meg pontos szerkezeti helyet, így az eddigi elemzésekben nem lehetett egyedül ezzel a megszorítással levezetni a kérdőszórendet. Viszont ha az előbbieken felállított szórendi megszorítások képesek a kérdőszó pontos helyét megadni, akkor elég egy ilyen általános kérdő mondati megszorítást alkalmaznunk.

4. KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR: hol helyezkedik el a vizsgált nyelvek megszorítás-hierarchiájában?

Tegyük fel, hogy a szórendi megszorítások és az általános kérdőszó-megszorítás használatával helyesen és pontosan meg tudjuk határozni a kérdőszó szerkezeti helyét, ill. azt, hogy mely kérdőszó fog mozogni. A legfontosabb kérdés az, hogy a szórendi szabályokhoz képest hová kell helyezni a kérdőszó-megszorítást ahhoz, hogy mind fő-, mind mellékmondatban helyes szerkezeteket kapjunk. A következőkben azt foglalom össze, hogy egyes megszorítások interakciója milyen szerkezeteket preferál. Ezután bemutatom az egyes nyelvekre jellemző hierarchiákat.

A SPECBAL > KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR sorrend eredményeképp csak egy kérdőszó fog mozogni, mégpedig a specifikátor pozícióba. A domináns SPECBAL megszorítás a csatolásos szerkezeteket zárja ki, mivel ezek a meglévő projekciót bővítik, és beékelődnek a specifikátor és a projekció bal szélé közé.

⁴ Vezérlés: „Egy A csomópont vezérel egy B csomópontot, ha egyik sem uralja a másikat, és az A-t uraló első elágazó csomópont B-t is uralja” (É. Kiss 1992: 101).

A többszörös kérdőszó-mozgatást a KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR > SPECBAL sorrend engedélyezi megfelelően magasrendű mozgó-megszorítás esetén. Ilyen nyelvekben fontosabb, hogy minden kérdőszavas kifejezést kiemeljünk, mint hogy megtartsuk a nyelvspecifikus frázisszerkezetet.

Mint már szó volt róla, a KÖT-FEJ > FEJBAL sorrend (nem alapszórend esetén) igemozgatást idéz elő; a FEJBAL > KÖT-FEJ megakadályozza az igemozgatást, a kérdőszó olyan projekcióba mozog, amelynek a fejpozíciója üresen marad.

A következőkben azt vizsgálom, hogy a szórend-szabályokhoz képest hová kell helyezni a kérdőszó-megszorítást ahhoz, hogy mind a fő-, mind a beágyazott kérdő szerkezeteket helyesen bírálja el. A mellékmondati szórendet levezető megszorítás-családot a teljesség kedvéért minden nyelv hierarchiájában feltüntettem egyszer, azonban csak az első elemzésnél (az angol esetében, 4.1.) térek ki rá külön.

4.1. Angol

Az angol kérdő szórendet levezető megszorítássorrendben a kérdőszó-megszorítás helyének megállapításánál legfontosabb célunk, hogy fő- és mellékmondatban is csak egy kérdőszó legyen kiemelhető, és ez specifikátor pozícióba mozogjon. Ha közvetlenül a főmondati SPECBAL/FŐ után helyeznénk el a KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR-t, dominálná az összes alárendelt mellékmondati szórendszabályt, ami ahhoz vezetne, hogy alárendelt kérdésekben megengedett lenne a többszörös kérdőszómozgatás. Ahhoz, hogy ezt elkerüljük, a KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR⁵ megszorítást a SPECBAL/AM alá kell helyezni.

Ezenkívül, mint már megállapítottuk, a kérdőszómozgatás főmondatban (T8) inverzióval jár együtt az angolban, ill. lexikális főige esetén *do*-beillesztés történik,⁶ tehát a KÖT-FEJ/ FŐ megszorítást magasabbra kell helyezni, mint a FEJBAL/FŐ-t, hogy kizárjuk az üres fejpozíciót tartalmazó szerkezeteket, pl. a c) mondatot.

⁵ A KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR megszorítást KSZ-HATÓKÖR-nek rövidítem a táblázatokban.

⁶ Azt, hogy egy adott nyelvben mozoghat-e a lexikális ige, a következő két megszorítás sorrendje dönti el: a NO-LEX-MVT („No movement of a lexical head”), ami általában megtiltja a lexikális fejek mozgatását, és a FULL-INT („Full interpretation”), ami a szemantikai értelmezés nélküli elemek beillesztése ellen lép fel, azaz pl. *do*-beillesztés ellen (Grimshaw 1995). Ha a sorrend FULL-INT > NO-LEX-MVT, mozoghat a főige, pl. a németben és a magyarban; ha fordítva vannak rendezve a megszorítások, akkor segédige-beillesztés történik, és a lexikális főige helyben marad: ez az utóbbi eset igaz az angolra.

A helyben maradt kérdőszót tartalmazó b) szerkezetet a KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR megszorítás zárja ki. Egyébként ez a legtovább versenyben maradó szerkezet a győztes a) mellett, mivel SVO szórendje teljesíti a főmondatra vonatkozó megszorításokat, a)-hoz hasonlóan. A d) szerkezet csatolt kérdőszót tartalmaz: ez kielégíti ugyan a KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR-t, de a magasabbra helyezett főmondati szerkezetet levezető megszorításokkal ütközik: a SPECBAL/FŐ kizárja a csatolt frázisokat, mert ezek eltávolítják a specifikátort a CP bal szélétől.

(T8) Angol kérdő mondatok egy kérdőszavas kifejezéssel⁷

who does the cat like
kit AUX a macska szeret

- a) [CP who_i does [VP the cat like t_i]
 b) [VP the cat likes who]
 c) [CP who_i _ [VP the cat likes t_i]]
 d) [VP who_i [VP the cat likes t_i]]

	KÖT-SPEC	KÖT-FEJ	SPEC BAL	FEJ BAL	BÖV BAL	SPEC BAL	KSZ-HA-TÓKÖR	FEJ BAL	KÖT-SPEC	KÖT-FEJ	BÖV BAL	KÖT-SPEC	KÖT-FEJ	SPEC BAL	FEJ BAL	BÖV BAL
	/FŐ	/FŐ	/FŐ	/FŐ	/FŐ	/AM		/AM	/AM	/AM	/AM			BAL	BAL	BAL
a)				*	**			*			**				**	****
b)				*	**		*!	*			**				*	**
c)		*!			*					*	*		*		*	***
d)			*!	**	***	*		**			***			*	**	***

Bár dolgozatomban elsősorban főmondati kérdésekkel foglalkozom, az angol alárendelt kérdő mondatok példáján szeretném megmutatni, hogy a jelen megszorításrendszer a főmondati kérdések mellett ezeket a szerkezeteket is tudja kezelni.

⁷ Grimshaw (2001) nyomán, CP-t és IP-t VP feletti opcionális funkcionális projekcióként kezelem, amelyek csak akkor jelennek meg, ha szükség van rájuk: mint mozgató célpontjai ill. az IP akkor, ha finit segédigét tartalmaz a mondat mozgató előtt, pl. [IP John can [VP see the cat]].

(T9) Alárendelt kérdő mondat (angol)⁸

he asked [who the cat liked]
megkérdezte kit a macska szeretett

‘Megkérdezte, kit szeret a macska.’

He asked...

- a) [_{CP} who_i _ [_{VP} the cat liked t_i]]
 b) [_{CP} who_i did [_{VP} the cat like t_i]]
 c) [_{VP} who_i [_{VP} the cat liked t_i]]
 d) [_{VP} the cat liked who]

	SPEC BAL /AM	KSZ- HATÓ KÖR	FEJ BAL /AM	KÖT- SPEC /AM	KÖT FEJ /AM	BŐV BAL /AM	KÖT- SPEC	KÖT- FEJ	SPEC BAL	FEJ BAL	BŐV BAL
a)					*	*		*		*	***
b)			*!			**				**	****
c)	*!		**			***			*	**	***
d)		*!	*			**				*	**

Az angol beágyazott kérdésekben (T9) nincs igemozgatás, ez a már említett FEJBAL/AM > KÖT-FEJ/AM sorrendből vezethető le, ami az üres fejpozíciót tartalmazó a. szerkezetet előnyben részesíti az igemozgatással betöltött fejű b)-nél. A KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR fölé rendelt SPECBAL/AM megtiltja a kérdőszó csatolását a legfelső maximális projekcióhoz (c) szerkezet), a d) szerkezet pedig a helyben maradt kérdőszó miatt megbukik a KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR megszorításon.

Az angol kiegészítendő kérdések két, egymással összefüggő sajátossága az inverzió hiánya alanyi kérdő mondatokban, ill. az alany-tárgy aszimmetria többszörös kérdésekben. Mint láttuk, az angolban az alapszórend megegyezik a főmondati szórenddel. Alanyi kérdések esetén (T10) a kérdőszó már mondat eleji pozícióban van, követi őt az ige, tehát egy megszorítás miatt sem kell mozognia, mint ez az a) szerkezetnél megfigyelhető. Ez magyarázza azt a tényt, hogy alanyi kérdő szerkezetekben nincs inverzió vagy *do*-beillesztés, mint a helytelen c) szerkezetben, mivel kérdőszó-kiemelés

⁸ A nem releváns, főmondatra vonatkozó megszorításokat az áttekinthetőség kedvéért kihagytam ebből a táblázatból.

hiányában semmi sem motiválja egy magasabb projekció létrejöttét, amelynek fejét egy segédigével ki kellene tölteni. Tehát az általános megszorítások gazdaságosabbnak ítélik az a) szerkezetet c)-nél, mivel az utóbbi egy felesleges projekciót tartalmaz. A b) szerkezet, amelynek felszíni alakja megegyezik a győztes mondattal, üres fejpozíciója miatt bukik el a KÖT-FEJ/ FŐ megszorításon.

(T10) Angol alanyi kérdés

who likes the cat
ki szereti a macskát

- a) [_{VP} who likes the cat]
 b) [_{CP} who_i [_{VP} t_i likes the cat]]
 c) [_{CP} who_i does [_{VP} t_i like the cat]]

	KÖT- SPEC /FŐ	KÖT- FEJ /FŐ	SPEC BAL /FŐ	FEJ BAL /FŐ	BÖV BAL /FŐ	KSZ- HATÓ KÖR	KÖT- SPEC	KÖT -FEJ	SPEC BAL	FEJ BAL	BÖV BAL
a)				*	**					*	**
b)		*!			*			*		*	***
c)				*	**					**!	****

Többszörös kérdésekben (T11) csak egy kérdőszavas kifejezés kerülhet a mondat elejére: az alany szerepű kérdőszó már a megfelelő helyen van, tehát további mozgásra nincs szükség. Ehhez képest kevésbé gazdaságos, ha egy szerkezetileg lejjebb elhelyezkedő kérdő kifejezést mozgatunk, mint a b), c) és d) szerkezetek esetén. A d) szerkezet eggyel több projekciót tartalmaz, így többször sérti meg az alapszórendi megszorításokat, mint a mozgás nélkül létrejött a. szerkezet. A KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR megszorítást legjobban teljesítő, viszont csatolással képzett c) szerkezetet a SPECBAL/FŐ zárja ki.

(T11) Angol többszörös kérdés

who said what
ki mondott mit

- a) [_{VP} who said what]
 b) [_{CP} what_i [_{VP} who said t_i]
 c) [_{VP} what_i [_{VP} who said t_i]]
 d) [_{CP} what_i did [_{VP} who say t_i]]

	KÖT- SPEC /FŐ	KÖT- FEJ /FŐ	SPEC BAL /FŐ	FEJ BAL /FŐ	BŐV BAL /FŐ	KSZ- HATÓ KÖR	KÖT- SPEC	KÖT- FEJ	SPEC BAL	FEJ BAL	BŐV BAL
a)				*	**	*				*	**
b)		*!			*	*		*		*	***
c)			*!	**	***				*	**	***
d)				*	**	*				**!	****

4.2. Német

Az angolhoz hasonlóan, német kérdő mondatokban is csak egy kérdőszó mozoghat: a főmondati szerkezet megtartása fontosabb, mint az összes kérdőszó kiemelése, azaz SPECBAL/FŐ, SPECBAL/AM > KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR. Főmondatban igemozgatás követi a kérdőszómozgatást (T12, a) szerkezet), a d) mondat üres fejpozíciója miatt esik ki a versenyből, a magasan elhelyezkedő SPECBAL/FŐ pedig megtiltja a kérdőszónak a legfelső projekcióhoz való csatolásával létrehozott szerkezeteket: (c)). Természetesen a KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR kizárja a kérdőfrázis helyben maradását: (e).

(T12) Német egyszeres kérdés

was hat die Katze gegessen
mit AUX a macska evett

- a) [_{CP} was_i hat_j [_{VP} die Katze t_i gegessen t_j]]
 b) [_{VP} die Katze was gegessen hat]
 c) [_{VP} was_i [_{VP} die Katze t_i gegessen hat]]
 d) [_{CP} was_i [_{VP} die Katze t_i gegessen hat]]
 e) [_{CP} die Katze_i hat_j [_{VP} t_i was gegessen t_j]]

	KÖT- SPEC /FŐ	KÖT- FEJ /FŐ	SPEC BAL /FŐ	FEJ BAL /FŐ	BŐV BAL /FŐ	SPEC BAL /AM	KSZ- HATÓ KÖR	FEJ BAL /AM	KÖT- SPEC /AM	KÖT- FEJ /AM	BŐV BAL /AM	KÖT- SPEC	KÖT- FEJ	SPEC BAL	BŐV BAL	FEJ BAL	
a)				*	**			*			**					****	***
b)				**!	*		*	**			*					*	**
c)			*!	***	**	*		***			**			*	**	**	***
d)		*!			*					*	*		*		**	**	**
e)				*	**		*!	*			**				**	***	***

Fontos kiemelni a német többszörös kérdések egy szembetűnő szerkezeti különbségét az angolhoz képest (Haider 1993). Míg az angolban alanyi és tárgyi funkciójú kérdőfrázisok esetén csak az a sorrend lehetséges, amikor az alanyi kérdőfrázis áll a mondat elején, a németben alany-tárgy szimmetria figyelhető meg többszörös kérdésekben. Ez azt jelenti, hogy német többszörös kérdésekben, ha a mondat alanya és tárgya a két kérdőszó, bármelyik frázis mozoghat.

A különbség abban rejlik, hogy a német alapszórend nem egyezik meg a főmondat szerkezetével, mivel az igének második helyen kell állnia főmondatban, tehát mindenképpen ki kell mozognia az igei csoportból, ha főmondatot akarunk képezni. A (T13) táblázatban láthatjuk, hogy mind a), mind b) szerkezet két mozgatható útján jött létre, ezek: egy igemozgatás és egy kérdőszó-kiemelés a VP-ből, tehát gazdaságossági szempontból egyenértékűek, és egyforma mértékben teljesítik a kérdőszó-megszorítást is.

(T13) Német többszörös kérdés

*wer hat was gesagt
ki AUX mit mondott*

- a) [CP wer_i hat_j [VP t_i was gesagt t_j]]
- b) [CP was_i hat_j [VP wer t_i gesagt t_j]]
- c) [VP wer was gesagt hat]
- d) [CP wer_i _ [VP t_i was gesagt hat]]
- e) [VP wer_i [VP t_i was gesagt hat]]

	KÖT- SPEC /FŐ	KÖT- FEJ /FŐ	SPEC BAL /FŐ	FEJ BAL /FŐ	BŐV BAL /FŐ	KSZ- HATÓ- KÖR	KÖT- SPEC	KÖT- FEJ	SPEC BAL	BŐV BAL	FEJ BAL
☞ a)				*	**	*				***	***
☞ b)				*	**	*				***	***
c)				**!	*					*	**
d)		*!			*	*		*		**	**
e)			*!	***	**	*			*	**	***

4.3. Magyar

Mint már szó volt róla (2.2.3.), a magyarban az igei csoportban (VP) soha nincs betöltve a specifikátor pozíció. Kérdő mondatokban a kérdőszó specifikátor-pozícióban⁹ helyezkedik el, és követi őt az ige. Azt feltételezem, hogy a kérdőszó kimozog az igei csoportból, de nem az igei csoporthoz csatolódik (T14, c)), hanem egy magasabb projekcióba, amelynek fejeként a mozgatott ige szolgál (T14, a) szerkezet). Ez az igező igék viselkedéséből következik. Alapszórend esetén az igező megelőzi az igét, ugyanabban a fejpozícióban tartózkodnak (18 a), b)). Kérdő mondatokban azonban az ige közvetlenül követi a kérdőszót, szomszédosak, az igező pedig az ige mögött helyezkedik el (20). Ez a sorrend azzal magyarázható, hogy az ige kimozog a VP kifejezésből, de az igező nem mozog vele együtt, a V fejpozícióban marad.

(18) a) [_{VP} _ megetette János a macskát]

b) [_{VP} János_{topik} [_{VP} _ megetette t_{topik} a macskát]]

(19) * [_{CP} kit_i [_{VP} _ megetett János t_i]]

(20) [_{CP} kit_j etett_i [_{VP} _ meg t_i János t_j]]

A KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR megszorítást, eltérően az előző két vizsgált nyelvtől, a hierarchia elejére, a szórendi megszorítások elé kell helyoznünk,

⁹ Egyes elemzések szerint ez a fókuszcsoporthoz, ebben a kérdésben azonban nem szeretnék itt állást foglalni, az angol és a német szerkezetekhez hasonlóan CP-nek fogom nevezni ezt a magasabb projekciót.

mivel a magyarban lehetséges a többszörös kérdőszó-kiemelés, valamint fő- és mellékmondat között nincs ilyen tekintetben különbség.

(T14) Magyar egyszeres kérdés

- a) [CP hova_i szalad_j [VP _ t_i a macska t_j]]
- b) [VP hova_i szalad a macska t_i]
- c) [VP hova_i [VP _ szalad a macska t_i]]
- d) [CP hova_i _ [VP _ szalad a macska t_i]]
- e) [VP _ szalad a macska hova]

	KSZ- HATÓ- KÖR	KÖT- SPEC /FŐ	KÖT- FEJ /FŐ	SPEC BAL /FŐ	FEJ BAL /FŐ	BŐV BAL /FŐ	KÖT SPEC /AM	KÖT FEJ /AM	SPEC BAL /AM	FEJ BAL /AM	BŐV BAL /AM	KÖT- FEJ	SPEC BAL	FEJ BAL	BŐV BAL ¹⁰	KÖT- SPEC
a)					*	**				*	**			*	****	*
b)					*	***!				*	***			*	***	
c)		*!			*	***				*	***			*	***	*
d)			*!			*		*			*	*			***	*
e)	*!	*				**					**				**	*

Többszörös kérdések esetén (T15) a magas KÉRDŐSZÓ-HATÓKÖR miatt egyrészt minden kérdőszó előremozog: egy a specifikátor pozícióba, a többi csatolódik CP-hez ((a) szerkezet), így minden kérdőszó hatóköre kiterjed az egész mondatra;¹¹ másrészt a helyben maradt kérdőfrázisokat tartalmazó mondatokat ((f) és (g)) kizárja ez a megszorítás. A domináns KÖTSPEC/FŐ arról gondoskodik, hogy egy kérdőszó mindenképpen [Spec, CP]-be mozogjon, így kizárja a csak csatolással létrehozott szerkezeteket, pl. az d) mondatot. A c) szerkezetet, ahol a kérdőszavak nem mozognak magasabb projekcióba, hanem a meglévő VP-t bővítik, az általános gazdaságossági megszorítások zárják ki.

¹⁰ A frázis bal szélétől legtávolabbra található bővítmény elhelyezkedésétől számolom a megszorítás megszegésének mértékét, így lehetséges a frázisok valódi „méreteinek” összehasonlítása.

¹¹ Természetesen olyan eset is lehetséges, amikor nem mindegyik kérdőszónak van széles, az egész mondatra kiterjedő hatóköre, pl. olyan kérdések esetén, amelyekben egy kérdőfrázis helyben marad. Ilyen szerkezeteket úgy lehetne levezetni, hogy bemeneti információként megadjuk az egyes kérdő operátorok hatókörét is, amelynek betartására egy hűségre törekvő megszorítás („faithfulness constraint”) ügyelne. Az itt bemutatott rendszer kiterjeszhető ilyen tekintetben.

(T15) Magyar többszörös kérdés

- a) [_{CP} ki_j [_{CP} mit_k adott_i [_{VP} _ t_i t_j t_k a macskának]]]
 b) [_{CP} mit_k [_{CP} ki_j adott_i [_{VP} _ t_i t_j t_k a macskának]]]
 c) [_{VP} ki_i [_{VP} mit_j adott t_i t_j a macskának]]
 d) [_{CP} ki_j [_{CP} mit_i _ [_{VP} _ adott t_j t_i a macskának]]]
 e) [_{VP} ki_i [_{VP} mit_j [_{VP} _ adott t_i t_j a macskának]]]
 f) [_{CP} ki_j adott_i [_{VP} mit_k t_i t_j t_k a macskának]]]
 g) [_{VP} _ adott ki mit a macskának]]

	KSZ- HATÓ- KÖR	KÖT- SPEC /FŐ	KÖT- FEJ /FŐ	SPEC BAL /FŐ	FEJ BAL /FŐ	BÓV BAL /FŐ	KÖT -FEJ	SPEC BAL	FEJ BAL	BÓV BAL	KÖT- SPEC
a)				*	**	***		*	**	*****	*
b)				*	**	***		*	**	*****	*
c)				*	**	****!*		*	**	*****	
d)			*!	*		**	*	*		*****	*
e)		*!			**	*****			**	*****	*
f)	*!				*	**			**	*****	
g)	*!*	*				***				***	*

5. Összefoglalás

Megállapíthatjuk, hogy a kérdőszó-mozgatás olyan mozgatástípusnak bizonyult, amely egy általános megszorítással leírható. A bemutatott optimalitáselméleti rendszer képes modellezni a három vizsgált nyelv közötti különbségeket, illetve ezeket a különbségeket a kérdőszómozgató megszorítás és a szórendi megszorítások interakciójával magyarázza. Az angolban és a németben a kérdőszómozgató megszorítás az adott mondattípusnak megfelelő szerkezeteket hoz létre, pl. nem szegi meg a főmondat specifikátor-fej-bővítmény szórendjét. A magyar esetében azt láttuk, hogy a kérdőszó-kiemelés fontosabb, mint a főmondati szerkezet megtartása, többszörös kérdésekben csatolhatjuk azokat a kérdőszavakat, amelyek már nem férnek el a specifikátor pozícióban.

HIVATKOZÁSOK

- Bartos, Huba 1994: When OT meets LLF: Multiple wh-questions and Optimality Theory, in *The Even Yearbook 1994*, Budapest, Department of English Linguistics, School of English and American Studies, Eötvös Loránd University, 1–21.
- É. Kiss, Katalin 1987: *Configurationality in Hungarian*, Budapest, Akadémiai.
- É. Kiss, Katalin 1992: A mondatszerkezet levezetése, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan, I, Mondattan*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. Kiss, Katalin szerk. 1995: *Discourse configurational languages* (Oxford Studies in Comparative Syntax), Oxford, Oxford University Press.
- É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter 1998: *Új magyar nyelvtan*, Budapest, Osiris.
- Grimshaw, Jane 1995: Projection, heads and optimality, <http://roa.rutgers.edu>
- Grimshaw, Jane 1998: Constraints on constraints in optimality theoretic syntax, Ms.
- Grimshaw, Jane 2001: Economy of structure in OT, <http://roa.rutgers.edu>
- Haider, Hubert 1993: *Deutsche Syntax – generativ. Vorstudien zur Theorie einer projektiven Grammatik*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Prince, Alan–Paul Smolensky 2002: *Optimality Theory. Constraint interaction in Generative Grammar*, ROA Version, <http://roa.rutgers.edu>
- Samek-Lodovici, Vieri 2001: Crosslinguistic typologies in Optimality Theory, in Legendre, Geraldine–Jane Grimshaw–Sten Vikner szerk. *Optimality-theoretic syntax*, Cambridge, Mass., MIT Press, 314–354.
- Vikner, Sten 2001: V⁰-to-I⁰ movement and do-insertion in Optimality Theory, in Legendre, Geraldine–Jane Grimshaw–Sten Vikner szerk. *Optimality-theoretic Syntax*, Cambridge, Mass., MIT Press, 426–465.